POLITIKAI FILOZÓFIA

Sorozatszerkesztő:

G. FODOR GÁBOR

A sorozatban eddig megjelent

G. Fodor Gábor: *Kérdéstilalom – Erich Voegelin politikai filozófiája*
Körösényi András: *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*
Balogh István: *Igazságosság és politika*

BENCE GYÖRGY

VÁLOGATOTT POLITIKAI-FILOZÓFIAI TANULMÁNYOK 1990–2006

L'Harmattan

A POLITIKUM SAJÁTOSSÁGA

Az utolsó harminc évben virágzó akadémiai diszciplínává vált politikai filozófia mintegy felülről tekint a politikára. Ezért nem sokat tud kezdeni azzal a jelenséggel, hogy a közvélemény szemében a politika gyanús vállalkozás, a politikus kétes figura. De létezik egy olyan politikai filozófia is, amely magából a politikai életből, a politikától elválaszthatatlan konfliktusokból indul ki. Ennek az irányzatnak a kulcsszava a „politikum". A politika nem csak a gazdasági és társadalmi érdekek, a morális és ideológiai célok megvalósításának eszköze. Saját célja és méltósága van, mely nem kevésbé fontos, mint azok a célok, melyeknek alá szokták rendelni. Sőt, vannak olyan gondolkodók, akik a „politikum"-ról beszélvén egyenesen azt akarják mondani, hogy a politika fölötte áll mindezeknek a céloknak. A „politikum" filozófiája nem veszélytelen. De mindenképp van egy előnye: szembenéz azokkal a veszélyekkel, amelyeket az akadémiai politikai filozófia főárama elkerül.

MIÉRT VOLNÁNAK ROSSZABBAK A POLITIKUSOK, MINT A ZENÉSZEK?

A politika gyanús vállalkozás, a politikus kétes figura a magyar közvélemény szemében. Nincs ez másképp Amerikában és Európa többi országában sem, akár az új, akár a régi demokráciákat tekintjük.

Hogy miért, ezzel elsősorban nem a filozófiának kell foglalkoznia. A magyarázat a politikatudomány és a szociológia dolga. Minthogy azonban előadásom tárgya a politika, pontosabban a politikum – hogy mi a különbség,

az a későbbiekben fog kiderülni –, nem kezdhetem egyszerűen azzal, hogy a politikai filozófia egyik érdekes témájáról lesz szó. Meg kell próbálnom legalább enyhíteni a politikával szembeni gyanakvást, különben nem sok jóindulatra számíthatok a hallgatóság részéről.

Van-e bármi alapja annak, hogy úgy általában kimondjuk: a politikai intézmények rosszabbul működnek, mint például a gazdasági, kulturális vagy éppen az egyházi intézmények? Hogy a politikát hivatásszerűen űző emberek rosszabbak, mint a vállalkozók, a művészek vagy a papok?

Ha így szegezik nekünk a kérdést, alighanem zavarba jövünk. Senki sem szereti, ha gondolkodásáról kiderül, hogy előítéletes. Márpedig a politikával szembeni általános gyanakvás megnyilvánulásai kísértetiesen hasonlítanak ahhoz, mint amikor hajdanán egy szolid polgárember úgy érezte, hogy a művészet gyanús dolog, és a költők meg a balett-táncosok kétes alakok.

De nem kell különösebben szégyellnünk magunkat, mert a makacs előítéletek mögött mindig masszív szociológiai összefüggések rejlenek. Max Weber mutatott rá arra a jelenségre, hogy a különböző hivatások művelői különböző mértékben képesek intézményük presztízsét a maguk presztízsére átváltani. A különböző intézményekben működő emberek megbecsülése csak lazán, sőt olykor paradox módon függ össze azzal, hogy milyen sokra vagy kevésre tartjuk az illető intézményt.

A példákat mindenki ismeri, csak a paradoxon észrevételéhez van szükség a szociológus éles szemére. Nem szokták kétségbe vonni, különösen azok, akik éppen peres ügybe keveredtek, hogy ügyvédekre szükség van, de valami előítélet mindig tapad ehhez a hivatáshoz. Miközben az orvosok, ha nem is a régi olasz és francia komédiákban, de azóta mindenképpen töretlenül nagy presztízst élveznek, amióta a modern tudomány fehér köpenyét öltötték magukra. S az orvosi hivatás rangját igen kevéssé érinti, hogy mit gondolunk az egészségügyi intézményekről.

MAGA A POLITIKAI FILOZÓFIA IS KIKEZDI A POLITIKA BECSÜLETÉT

De ezzel még nem értem a végére az előkészületeknek. Mielőtt rátérnék előadásom tárgyára, ki kell térnem arra, hogy a filozófia is okolható azért, hogy a politikának és a politikusoknak olyan csekély a becsülete.

A 20. század egyik nagy politikai filozófusa, Hannah Arendt azt írja egy helyütt, hogy a filozófia kezdettől fogva bizalmatlansággal tekint a politikára. S ennélfogva még azok a filozófusok is alacsonyabb színvonalon tárgyalják a politikát, mint az egyéb témákat, akik behatóan foglalkoznak vele. De elég csak Hobbes, Locke, Hume, John Stuart Mill vagy Fichte, Hegel és Marx nevét említeni, hogy belássuk, mennyire igazságtalan Arendt. Az ő túlzásai azonban többnyire gondolatébresztő túlzások. Arendt igazából arra hívja fel a figyelmet, hogy a filozófusok a politikát eszköznek szokták tekinteni valamilyen más, magasabb – például vallási vagy erkölcsi – cél elérésére. S ez bizony áll az előbb felsorolt nagy politikai filozófusokra.

Sőt, akad olyan politikai filozófus, mint a 20. század egy másik óriása, Leo Strauss, aki szerint azon az alapon kell megítélni a politikát, hogy biztosítja-e a kifinomult úriemberek, köztük a filozófusok zavartalan, szellemi örömökben teljes életét. Amit persze csak a sorok között mond ki Strauss – ahogy szerinte a régi politikai filozófusok is tették –, nehogy a köznép felháborodjon miatta.

Ez kissé bizarr elképzelés, amit csak azért veszünk félig-meddig komolyan, mert Leo Strauss roppant erudícióra támaszkodó, briliáns szövegértelmezések formájában tárta elénk. De a politikai filozófia egyszerű kétkezi munkásai, a mai professzorok is képtelen módon korlátozzák saját lehetőségeiket, amikor abból indulnak ki, hogy a politikát mindig magasabb, politikán túli elvek alapján kell megítélni.

Vegyünk egy drámai példát, az apartheid bűneit kivizsgáló Igazságtételi és Megbékélési Bizottság működését Dél-Afrikában.

A testület a büntető igazságszolgáltatás szokásos eszközeit alkalmazta a fajvédő rezsim tisztviselői által elkövetett politikai bűncselekmények felderítésére. Bárkit vád alá helyezhetett, akár hivatalban lévő politikusokat is. Nyomozást rendelt el, tanúkat hallgatott ki igazmondási kötelezettség terhe alatt.

A szankciók azonban egészen szokatlanok voltak. Ha egy vádlottról

bebizonyosodott, hogy a fajvédő rezsim törvényeinek megfelelően követett el emberi jogokat sértő cselekményeket, és ünnepélyesen megbánta bűneit, akkor amnesztiát kapott, magyarán megúszta.

Büntetlen maradt az a rendőrtiszt, aki rendszeresen kínozta a gyanúsítottakat, de nem volt különösebben szadista, és szörnyű hatalmát nem használta fel nyerészkedésre vagy személyes bosszúra. Miközben az áldozatok és hozzátartozóik, akikben az eljárás során felkavarodtak a borzalmas emlékek, a procedúra végén talán még jobban megtörtek, mint annak idején.

Egy politikai filozófus – akinek a neve itt nem fontos, elég annyi, hogy tekintélyes tudósról van szó – a dél-afrikai igazságtételi eljárásról szóló tanulmányában mindebből azt a következtetést vonja le, hogy mint filozófus nem mondhat többet az egészről, mint azt, hogy igazságtalanság. Amit nehéz lenne tagadni, de nézetem szerint rossz fényt vet a filozófiára, ha csak ennyit tud kezdeni egy ilyen rendkívüli politikai eljárással, amely – bármit gondolunk is a sikeréről – mindenképpen a politikai nagyság jegyeit viseli magán. Márpedig itt nem a szóban forgó filozófus korlátoltsága akadályozta meg, hogy ezt a nagyságot felismerje. Széles látókörű szerzőről van szó, akinek remekül működik a politikai érzéke, amikor nincs doktorkalap a fején.

És nem csak ez, a politika magasabb elvek alá rendelése az egyetlen oka, hogy a filozófia maga is hozzájárul a politika lebecsüléséhez. Talán még fontosabb, hogy a filozófia sokáig elhanyagolta a tudásnak azt a fajtáját, amelyet az emberek a mindennapi életben, az egymás közti kommunikációban használnak, és amelynek figyelembevétele nélkül nem lehet megérteni a politika életet. A filozófusok sokáig csak a korlátait vették észre a köznapi gondolkodásnak, és azt képzelték, hogy az általuk vagy a tudósok által felállított elméletek képesek teljesen elszakadni a mindennapi gondolkodástól.

Ezt több nagy 20. századi politikai filozófus észrevette, köztük a már szóba hozott Hannah Arendt, s idesorolhatjuk – hogy még egy nagy nevet említsek – Michael Oakeshottot, valamint a Frankfurti Iskola nagyjait.

Az ő felismeréseik a múlt század mindenre kiterjedő filozófiai forradalmával függnek össze, de Heideggerről vagy Wittgensteinről beszélni itt túl messzire vezetne. Ezért végezetül inkább egy olyan tényre hívom fel a figyelmet, amelynek fennállását bárki ellenőrizheti, aki hajlandó belelapozni az utolsó emberöltő leghíresebb politikai filozófusainak, John Rawlsnak, Robert Nozicknak vagy Ronald Dworkinnak a munkáiba.

Ezeknek a szerzőknek a hatására a politikai filozófia, amit korábban magányos gondolkodók műveltek az akadémia szent ligetének eldugott sarkaiban vagy a falakon kívül, elismert tudományszakká vált. De az új akadémikus politikai filozófia nagy árat fizetett a tudományos elismertségért. Művelőinek egy része bezárkózik a falak közé. Azoknak pedig, akik beleártják magukat a politikai küzdelmekbe, rendszerint nem sikerül összefüggést teremteniük az elmélet és a gyakorlat között.

Ez a politikafilozófia nem sokat törődik a politikai élet sajátosságaival. Ha egy érdeklődő marslakó a múlt század hetvenes–nyolcvanas éveiben megjelent szakmunkákból próbálná kideríteni, hogy miben is áll a politika itt, ezen a bolygón, talán még arról sem értesülne, hogy léteznek a közvélemény megnyeréséért küzdő mozgalmak, a kormányhatalomért versengő pártok.

A POLITIKUM FELTÁMADÁSA

Ám ha a repülő csészealj egy kicsit később száll le hozzánk, akkor marslakónk már többet tud meg a földi politikai életről a filozófiai szakkönyvekből is. Az akadémikus politikai filozófia első nagy nemzedékének képviselői azzal voltak elfoglalva, hogy menteni próbálták, ami menthető az előző korszak, a második világháború utáni boldog békeidők konszenzusából a hatvanas évek nagy kulturális és politikai felfordulása után. De aztán elkerülhetetlenül megjelentek a filozófiában is azok az irányzatok, amelyek a hatvanas években alakultak ki, és a hetvenes évek óta meghatározzák a nyugati világ politikai légkörét.

Az új feminizmus és a nemi identitás különböző változatai körül szerveződő mozgalmak, a radikális ökológia, a neokonzervativizmus, az új vallási fundamentalizmus és a nacionalizmus mind-mind harcos politikai hitvallásokkal lépett színre. Ezek a fejlemények pedig nem illeszthetők be a politikának abba a felfogásába, amely lehetőleg mindenki számára elfogadható elvek alapján kívánja megítélni, hogy mi a helyes politika.

Ezért aztán hamar megtört az akadémiai politikai filozófia első nagy nemzedékének varázsa. Egyre több figyelem irányul az előző nemzedék magányos politikai gondolkodói, Hannah Arendt, Leo Strauss, Michael Oakeshott és – hogy még egy nagy nevet említsek – Eric Voegelin felé. Most kezdik csak

igazán megérteni Isaiah Berlin értékpluralizmusának filozófiai jelentőségét. A szakfilozófusok Berlint, a nagy csevegőt, az első filozófiai médiasztárt jószerivel csak népszerű eszmetörténeti esszéistának tartották.

Megtört magának a szakfilozófiának a varázsa is. A politikai filozófiát ma már nem csak filozófia tanszékeken művelik. A jogi karok mellett, ahol mindig foglalkoztak ilyesmivel, egyre több filozófus talál otthonra a kulturális és médiatudományi tanszékeken. Richard Rorty például, amióta túllépett az analitikus filozófián, egy összehasonlító irodalomtörténet tanszéken működik.

A 20. századi politikai filozófia búvópatakjainak vize – minden hordalékkal együtt – visszaáramlik az egyre szélesedő folyamba. Így kerül újból a viták középpontjába Carl Schmitt, a politikai elmélet sötét géniusza. Az 1985-ben, kilencvenhét éves éves korában meghalt gondolkodó náci volt, és sohasem bánta meg, hogy a nemzetiszocializmus szolgálatába szegődött. Ő volt az első, aki bevezette a politikától megkülönböztetett politikum fogalmát. Magát a szakkifejezést is – *„das Politische"* – Carl Schmitt használta először következetesen ilyen értelemben. 1927-ben jelent meg első változatban a *Der Begriff des Politischen* című munkája, amelynek későbbi, átdolgozott kiadását a hatvanas évektől kezdve szinte minden nyelvre lefordították. Angolul a *„the political"* kifejezéssel, franciául a hímnemű *„le politique"*-kal próbálták visszaadni a német szót. A 2002-ben megjelent kitűnő magyar fordítás címe: *A politikai fogalma.*

Előadásomban Carl Schmittből indulok ki, de nem a műveit elemzem, hanem magát a fogalmat, s messzemenően figyelembe veszem a vele szemben felhozott kritikai ellenvetéseket. Először a politika és a politikum – vagy az „a politikai" – közti legfontosabb különbségeket veszem sorra, majd rátérek a fogalom voltaképpeni tartalmára.

POLITIKA ÉS POLITIKUM

A politikum nem a politika lényege

Mindenekelőtt egy félreértésnek szeretném elejét venni. A „politikum" vagy az „a politikai" kifejezések hallatán könnyen azt hihetjük, hogy régimódi,

iskolás bevezető előadásokba illő kérdésekről lesz szó: Mi a politika? Mi a politika lényege? Holott a „politikum" vagy az „a politikai" kifejezéssel találkozván valami egészen másra, meglehetősen szokatlan dolgokra kell felkészülnünk. Olyan fejtegetésekre, amelyek a rendkívüli politikai helyzeteket, a hétköznapi politizálás hátterében lappangó nagy döntéseket tárgyalják.

Határhelyzetek és kivételek

Maga Carl Schmitt a politikumot a szükségállapotban, a lázadás megelőzésére szolgáló, illetve a háború idején fennálló rendkívüli állapotban véli megtalálni. Egy szellemes kritikusa szerint ez olyan ferde megközelítés, mintha a válásból akarnánk megérteni a házasságot. De az ellenvetés kevésbé találó, mint szellemes. Valóban perverz dolog lenne azt állítani, hogy a válás kimeríti a házasság célját és tartalmát. De vajon nem befolyásolja-e a válás mindig fennálló lehetősége a házasságról való gondolkodást és magát a házaséletet?

A politikum egy másik teoretikusa, Hannah Arendt kevésbé vonzódik a határhelyzetekhez, mint Schmitt, bár a számára oly fontos forradalmakat akár határhelyzetnek is lehet tekinteni. Arendt inkább a politikum tiszta megnyilvánulásának kivételes példáit keresi, s e példákkal azt akarja bizonyítani, hogy az igazi politikai kezdeményezés minden korban és minden helyzetben lehetséges.

Ilyen példának tekintette Arendt a görög poliszdemokrácia virágkorát, az amerikai államalapítást, az 1905-ös orosz forradalom szovjetjeit és a magyar '56 forradalmi bizottságait.

A politikum megelőzi az államot

A forradalom, az államalapítás, az alkotmányozás nagy pillanataiban, amikor azt döntjük el, hogy milyen államot akarunk, a politikum időben is megelőzi a létrehozandó államhatalmi és politikai intézmények kialakulását. De elsőbbsége nem mindig időbeli; megállapodott politikai viszonyok között is előfordul, hogy olyan kérdések kerülnek terítékre, amelyek újra fölvetik, milyen államot is akarunk.

Előadásomban szándékosan kerülöm a magyar példákat, nehogy az a vád érjen, hogy valamelyik párt szekerét akarom tolni. Most mégsem állhatom meg, hogy egy hazai példával ne éljek. Gondoljunk a kettős állampolgárságról tartott népszavazásra! Olyan ügy volt ez, amely a legszigorúbb felfogás szerint is a politikum körébe tartozik, jóllehet lebonyolítása a hétköznapi politikacsinálás szerény elvárásai szerint is sok kívánnivalót hagyott maga után.

Bármiben lehet politikum

Ha a politikum megelőzi az államot, akkor nem csak abban lehet politikum, ami a politikai intézményekben történik. Mint ahogy a politikai intézmények keretei között is sok minden történik, amiben nincs politikum, talán még politika sem, hanem csak ügyintézés, adminisztráció. Ami más szóval – ahogy mondani szokták – szakmai, legföljebb szakpolitikai kérdés.

A politikai és a nem politikai ügyek közötti határvonal állandóan változik. Korábban politikainak számító kérdések áttevődnek a magánélet vagy a közigazgatási rutin körébe, más ügyek pedig kiemelkednek onnan és a politikai erők összeütközésének tárgyává válnak. Amikor pedig valamilyen kérdés hirtelen politizálódik, rendszerint megint a politikummal kerülünk szembe.

Ez így túl komplikáltan hangzik, de nem nehéz példákon szemléltetni.

A hatvanas évek egyik nagy jelszava volt, hogy „A személyes a politikai!". Vagyis a személyes dolgokban is politikum van, sőt a politikum épp a személyes dolgokban rejlik. Amin azt értették, hogy a szabadság a magánéletnek azokon a viszonyain múlik, amelyeknek a közfelfogás szerint semmi köze a politikához, s amelyekbe a politikának állítólag nem is szabad beleütnie az orrát.

Ebből a gondolatból nőtt ki a politizáló kultúrkritika Michel Foucault nevéhez kötődő irányzata. Ez az irányzat aztán termékeny talajra talált a hetvenes–nyolcvanas évek amerikai feminizmusában, hogy onnan – most már politikai mozgalomként – újból visszatérjen Európába.

De nehogy azt higgyük, hogy a jobboldal szemében gyanús, radikális mozgalmak sajátja a privát ügyek átpolitizálása. Az egész világon – igen,

Európában is – lábra kapó vallási fundamentalizmus sem tesz mást, mint a politikum, az egész politikai közösség jellegét meghatározó döntés rangjára emel olyan ügyeket, amelyek korábban magánügynek számítottak.

VÁLTOZATOK A POLITIKUMRA

A politikum valami rendkívüli. A politikum megelőzi az államot. A politikum azokban a nagy döntésekben rejlik, amelyek meghatározzák, hogy milyen politikai közösségben, milyen államban akarunk élni. Hogy egyáltalán államban akarunk-e élni, vagy valami állam előtti, netán államon túli közösségben.

E pontokban nagyjából egyetért a politikum minden teoretikusa. De ami ezután következik, abban már nincs semmiféle egyetértés. Olyan kérdések merülnek föl, amelyek a szinte parttalan viták területére vezetnek.

Megszabadulhatunk-e a politikumtól?

Az első ilyen kérdés mindjárt az, hogy nem lehet-e megszabadulni magától a politikumtól.

Ez komolyan fölmerült, nem is egyszer, az elmúlt ötven év során. Nem intézhetjük el azzal, hogy csupán a politikával szembeni előítélet megnyilvánulásával van dolgunk.

A második világháború utáni boldog békeidők legszebb éveiben, a hatvanas évek elején – és itt most a naptári hatvanas évekre kell gondolni – jeles politikai írók azzal a tézissel álltak elő, hogy a politikának, ahogy addig ismertük, vége van. Ezt fejezte ki az ideológiák végének jelszava.

Az 1965 körül kezdődő történelmi hatvanas évek ideológiai felbolydulása után hosszú időre feledésbe merült a szlogen, hogy aztán a kommunista rezsimek bukása után még provokatívabb formában bukkanjon elő. Immár a történelem végét harangozták be.

Amivel persze, bár sokan így értették, nem azt akarták mondani, hogy mostantól fogva semmi sem fog történni, hanem csak azt, hogy többé nem kerülünk szembe olyan nagy választással, mint amilyen a liberális demokrácia

és a kommunista diktatúra alternatívája volt. De ami 1989 óta ténylegesen történt, az mindenképpen rácáfolt a várakozásokra.

A politikumtól tehát nem sikerült megszabadulni. Talán nem is kellene. De bármit gondoljunk is erről, érdemes elgondolkodni rajta, hogy általában miféle nagy, az egész politikai közösség jellegét meghatározó döntésekről van szó. Túl azon, hogy az egyes ideológiák milyen döntésekre akarnak rábeszélni bennünket.

Barát és ellenség megkülönböztetése

Az első válaszkísérlet természetesen magától Carl Schmittől származik, aki bevezette a politikum fogalmát. S ha szemügyre vesszük, hogy milyen választ kínált fel ő, akkor meg fogjuk érteni azokat, akik már a kérdés felvetésével szemben is gyanúperrel élnek.

Schmitt szerint ugyanis végső soron minden politikai döntés azon alapul, hogy kiket tekintünk – politikai értelemben – barátnak, illetve ellenségnek. Tudnunk kell, hogy kik veszélyeztetik a politikai közösség puszta fennmaradását. Vagy ha azt nem is, kik jelentenek olyan fenyegetést a politikai közösségre nézve, hogy minden eszközzel szembe kell szállnunk velük. Mert ha engedünk, akkor már nem érdemes ebben a közösségben élni. A barát meghatározása ehhez képest másodlagos. Politikai értelemben barát, vagyis szövetséges lehet bárki, akire számítani lehet a harcban.

Ezek valóban riasztó gondolatok, még akkor is, ha zárójelbe tesszük, hogy aktív náci korában kiket tekintett barátnak és ellenségnek Carl Schmitt.

De erőt véve riadalmunkon, könnyen belátjuk, hogy minden, akár a legliberálisabb politikai közösség is kizár magából bizonyos nézeteket és magatartásokat. S ha ezek nagyon felütik a fejüket, akkor letöri őket, ha kell, akár erőszakkal. A liberális és kevésbé liberális rezsimek között az a különbség, hogy keveset vagy sok mindent rekesztenek ki, hogy inkább a tevőleges fellépés ellen harcolnak, vagy a véleménynyilvánítás ellen is.

A politikum schmitti felfogásában azonban van egy olyan ferdeség, amelyet a jóindulatú értelmezés sem tud kiküszöbölni. A politikumban mindig marad valami erőszak. Erre – véleményem szerint, amit távolról sem oszt mindenki – joggal irányítja rá a figyelmet a politikai elmélet sötét géniusza.

De akkor is, nem épp abban áll-e a jó politika, hogy erőszak nélkül, enyhébb eszközökkel próbáljuk elérni, amit lehet?

A politikum mint értelmes konszenzus

A politikum egy másik felfogása szerint kialakulhat valami értelmes, meggyőzésen, és nem manipuláción, még kevésbé megfélemlítésen alapuló konszenzus. S különösen a politika legnagyobb, elvi kérdéseiben jöhet létre ilyen konszenzus, miközben az apró-cseprő nézeteltéréseket kompromisszummal vagy többségi döntéssel oldjuk meg.

Ezt a felfogást képviselte John Rawls, jóllehet pályája végére már csak erősen korlátozott formában. S ehhez a felfogáshoz csatlakozott a kezdeti radikalizmusát a hatvanas évek óta folyamatosan mérséklő Jürgen Habermas.

De hogy gondolhatják ezt? Az értelmes konszenzus kialakításához arra volna szükség, hogy felülemelkedjünk egyéni érdekeinken és világnézeti elfogultságainkon. Nem valami jó szándékú, de minden politikai realizmust nélkülöző elképzeléssel van itt dolgunk?

Nem egészen, bár a kétely nem is teljesen indokolatlan. Rawls és Habermas azért meri feltételezni, hogy bizonyos kérdésekben, sőt épp a szerintük legfontosabb elvi kérdésekben, értelmes konszenzusra lehet jutni, mert abból indulnak ki, hogy egy modern társadalomban a többség tudomásul vesz bizonyos nagy társadalmi tényeket.

Az emberek állítólag hajlandók tudomásul venni, hogy együtt kell élniük az egymástól eltérő kultúrák, az egymással összeegyeztethetetlen világnézetek sokféleségével. Sőt, állítólag abba is hajlandók belenyugodni, hogy az anyagi javak megoszlásában mutatkozó kiáltó egyenlőtlenségeket nem lehet kiküszöbölni. S ha mindezt valóban tudomásul vesszük, akkor talán képesek leszünk arra is, hogy értelmes módon megállapodjunk bizonyos, az együttélés kereteit meghatározó, a gazdasági egyenlőtlenséget mérséklő elvekben.

A politikafilozófiai szakirodalom nagy része ennek a koncepciónak a kidolgozásával és kritikájával van elfoglalva Rawls úttörő munkájának, *Az igazságosság elméletének* megjelenése, azaz 1971 óta. Ebbe még érintőlegesen sem mehetünk bele, különösen az előadás végén.

De nem kell részletekbe bocsátkozzunk, mert számunkra most csak az a

fontos, hogy amit Rawls és Habermas kínál, az a *modus vivendi* politikuma. Bármilyen rokonszenves és kétségtelenül a politikum körébe tartozó elvekre lyukadnak is ki fejtegetéseik eredményeként, valami kezdettől fogva hiányzik Rawls politikumfelfogásából, Habermas politikumfelfogásában pedig egyre inkább háttérbe szorul.

Ez pedig nem más, mint a nagy politikai kezdeményezések lehetősége. Az, hogy újra és újra politizálódnak, politikai küzdelmek tárgyává válnak olyan ügyek, amelyek korábban nem számítottak politikainak. Nem számítottak politikainak például azért, mert megállapodott konszenzus volt körülöttük.

Az új kezdetek politikuma

Ami Habermas és különösen Rawls gyengéje, az Hannah Arendt politikai filozófiájának erőssége. Neki az új kezdetek politikumáról van a legtöbb mondanivalója.

Nincsenek különösebb illúziói, tisztában van vele, hogy a jó dolgok ritkán fordulnak elő, és nem is tartanak valami sokáig. Arendt mégis azt tekinti a politikai filozófia fő feladatának, hogy megmutassa: ezek közé a jó dolgok közé tartozik a közös politikai cselekvés öröme. S szerinte éppen abban leljük a legnagyobb örömöt, ha olyan ügyekért szállunk harcba, amelyek – legalábbis kezdetben – nem ragadják magukkal a többséget.

Nem tartozom Arendt kritikátlan csodálói közé, de most le kell zárnom végre ezeket a fejtegetéseket, ezért említetlenül hagyom az ő politikumfelfogásának gyenge pontjait. Már csak azért is, mert ha elkezdeném vitatni, az megint csak hasonló eredményre vezetne. Amiben az ő politikai filozófiája gyenge, abban a másoké erősebb. És a sort sokáig lehetne még folytatni.

ZÁRSZÓ

Előadásomat azzal kezdtem, hogy a megvető elfordulás a politikától előítéletekből táplálkozik. Az előítéleteket egy ideig maga a politikai filozófia is erősítette. De aztán, bár nem minden külső ösztökélés nélkül, mégiscsak

magához tért az én tudományszakom. Ennek az öntudatra ébredésnek az egyik megnyilvánulása a politikum körül folyó vita.

E vitában izgalmas, sőt veszedelmes gondolatokkal találkozunk. De hát ki mondta, hogy a politika nem veszedelmes dolog?

A vitának nincs kézzelfogható eredménye. Ám a mai filozófiától ilyesmit hiába várunk.

A filozófus manapság nem azt kérdezi, hogy mi fán terem a politikum. Mert tudja, a fogalmak nem a fán teremnek, hogy érett gyümölcsként szakítsuk le őket.

A politika fogalmait – köztük az olyan elméleti fogalmakat is, mint a politikum – az élő nyelv burjánzó aljnövényzete fonja körül. És a filozófus nem bozótvágó késsel tör utat a rengetegben, inkább csak óvatosan követi az indákat.

A bozótvágó kés a politikus kezébe való. Bennem dolgozik a kísértés, hogy ilyen szerszámot ragadjak. De akkor – tudom – magam is dzsungelharcossá válok.